

อาณาจักรทวารวดี

อาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖) เป็นชื่อที่ใช้เรียกอาณาจักรทางแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่าง เป็นอาณาจักรที่ได้รับอิทธิพลวัฒนธรรมจากศาสนาพราหมณ์จากอินเดีย เป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่มี เมืองนครปฐม เป็นศูนย์กลาง หลวงจีนฮี้จิง หรือ พระภิกษุฮี้จิง และ หลวงจีนเหยียนจิ่ง (ยวนฉ่าง) พ.ศ. ๑๑๕๐ ได้กล่าวไว้ในจดเหตุของท่านว่า มีอาณาจักรอันใหญ่โตอาณาจักรหนึ่ง อยู่ในระหว่างเมืองศรีเกษตร (พม่า) และอิสานปุระ (เขมร) ชื่อ โดโลปอดี้ (ทวารวดี) และอาณาจักรนี้เป็นอาณาจักรที่นักโบราณคดีได้สำรวจพบโบราณสถาน และพระพุทธรูป ที่สร้างตามแบบฝีมือช่างในสมัยราชวงศ์คุปตะของอินเดีย (พ.ศ. ๘๖๐ - ๑๑๕๐) เป็นจำนวนมากที่นครปฐม และแถบเมืองที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำเจ้าพระยา เรืองไปทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงเมืองนครราชสีมา และเมืองบุรีรัมย์

ในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ ๑๑ ดินแดนอาณาจักรสุวรรณภูมิได้ครอบครองโดยแคว้นอิสานปุระของอาณาจักรฟูนัน (หรือฟูนาน) และอาณาจักรเจนละ (หรือเจินละ) ซึ่งปรากฏหลักฐานว่า ขณะที่อาณาจักรฟูนันสลายตัวลงในพุทธศตวรรษที่ ๑๑ นั้น ได้มีชนชาติหนึ่งที่แตกต่างกับชาวเจนละ ในด้านศาสนาและศิลปกรรม ได้มีอิทธิพลเข้าครอบครองดินแดนทางตะวันตกของอาณาจักรเจนละตั้งแต่เมืองเพชรบุรี เมืองราชบุรีขึ้นไปทางเหนือจนถึงเมืองลำพูน

จดหมายเหตุของภิกษุจีนชื่อ เหยียนจิ่ง หรือ พระถังซำจั๋ง (Hieun Tsing) ซึ่งเดินทางจากเมืองจีนไปประเทศอินเดียทางบก ราว พ.ศ. ๑๑๗๒ - ๑๑๘๘ และพระภิกษุจีนชื่อ ฮี้จิง (I-Sing) ได้เดินทางไปอินเดียทางทะเลในช่วงเวลาต่อมานั้น ได้เรียกอาณาจักรใหญ่แห่งนี้อย่างสามัญชนพื้นเมืองในอินเดียว่า “โลโปดี้” หรือ จุลลอปอดี้ (ทวารวดี) เป็นอาณาจักรที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองศรีเกษตร (อยู่ในพม่า) ไปทางตะวันออกกับเมืองอิสานปุระ (อยู่ในเขมร) ปัจจุบันคือ ส่วนที่เป็นดินแดนภาคกลางของประเทศไทย พงศาวดารจีนสมัยราชวงศ์ซัน ได้กล่าวถึงดินแดนแห่งนี้ไว้ว่า “สามารถเดินเรือจากเมืองกวางตุ้งถึงอาณาจักรทวารวดีได้ในเวลา ๕ เดือน” ในสมัยแรกๆ ได้มีการสร้างพระปฐมเจดีย์ คือราว ๆ พ.ศ. ๓๐๐ เคยมีอำนาจสูงสุดครั้งหนึ่ง และเคยเป็นเมืองหลวงของอาณาจักรทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๖) ปุชนิยสถานที่ใหญ่โตสร้างไว้เป็นจำนวนมาก และยังมีเหลือปรากฏเป็นโบราณสถานอยู่ในปัจจุบัน วัดพระประโทนเจดีย์ วัดพระเมรุ วัดพระงาม และวัดดอยยาหอม เป็นต้น โบราณสถานที่ค้นพบล้วนเป็นฝีมือประณีต งดงาม มีเครื่องประดับร่างกายสตรีทำด้วยดีบุก เงิน และทอง รูปปูนปั้น มีหลักฐานทางโบราณวัตถุหลายชิ้นที่แสดงถึงการติดต่อค้าขายกับชาว

ต่างประเทศ เช่น จีน และที่จังหวัดสุพรรณบุรี สิงห์บุรี และชัยนาท ได้พบเหรียญเงินที่มีจารึก “ทวารวดี” ประทับอยู่ด้วย นครปฐมมีกษัตริย์ปกครองหลายพระองค์ เพราะปรากฏว่าได้พบปราสาทราชวังเหลือซากอยู่ เช่น ตรงเนินปราสาทในพระราชวังสนามจันทร์ นครปฐมเป็นเมืองที่มีการทำเงินขึ้นใช้เอง มีการค้นพบหลักฐาน เงินตราสมัยนั้นหลายรูปแบบ เช่น รูปสังข์ ประสาท ตราแพะ ตราปรูณกลศ (หม้อน้ำที่มีน้ำเต็ม) จึงเป็นสิ่งยืนยันว่า อาณาจักรทวารวดีเป็นอาณาจักรที่มีความรุ่งเรืองมากอาณาจักรหนึ่ง

นอกจากนี้ได้มีการค้นพบจารึกโบราณที่เขียนด้วยภาษามอญ ในบริเวณจังหวัดนครปฐม สุพรรณบุรี สิงห์บุรี ชัยนาท ลพบุรี และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สันนิษฐานว่าชาวมอญหรือคนที่พูดภาษาตระกูลมอญ – เขมร เป็นเจ้าของอารยธรรมของทวารวดี และการที่อาณาจักร ทวารวดีตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง และอยู่ใกล้ทะเลทำให้มีพ่อค้าต่างชาติ เช่น อินเดีย เข้ามาติดต่อค้าขาย ทำให้ทวารวดีได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท ศิลปวัฒนธรรม ตลอดจนแบบแผนการปกครองจากอินเดีย เกิดการผสมผสานจนกลายเป็นอารยธรรมทวารวดี และได้แพร่หลายไปยังภูมิภาคต่างๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังได้พบโบราณสถาน โบราณวัตถุสมัยทวารวดีกระจายอยู่ทั่วไป เช่นที่ เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) เมืองอู่ทอง (สุพรรณบุรี) เมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองศรีเทพ (เพชรบูรณ์) เมืองฟ้าแดดสงยาง (กาฬสินธุ์) เมืองไชยา (สุราษฎร์ธานี) เป็นต้น

ทวารวดีได้รับอิทธิพลจากอินเดียหลายอย่าง เช่น ด้านการปกครอง ได้รับความเชื่อเรื่องการปกครองโดยกษัตริย์ สันนิษฐานว่าการปกครองสมัยทวารวดีแบ่งออกเป็นแคว้น มีเจ้านายปกครองตนเอง แต่มีความสัมพันธ์ในลักษณะเครือญาติ การแบ่งชนชั้นในสังคมออกเป็นชนชั้นปกครองกับชนชั้นที่ถูกปกครอง หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๑ – ๑๓ คือเหรียญเงินเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๙ มม. พบที่นครปฐม และอู่ทอง พบว่ามีอักษรจารึกไว้ว่า “ศรีทวารวดีศวร” และมีรูปหม้อน้ำกลศอยู่อีกด้านหนึ่ง ทำให้ชื่อได้ว่าชนชาติมอญโบราณได้ตั้งอาณาจักรทวารวดี (บางแห่งเรียก ทวารวดี) ขึ้นในภาคกลางของดินแดนสุวรรณภูมิ และมีชุมชนเมืองสมัยทวารวดีสำคัญหลายแห่งได้แก่ เมืองนครชัยศรี (นครปฐมโบราณ น่าจะเป็นศูนย์กลางของอาณาจักรในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองอู่ทอง (จังหวัดสุพรรณบุรีในกลุ่มแม่น้ำท่าจีน) เมืองพงตึก

(จังหวัดกาญจนบุรี ในลุ่มแม่น้ำแม่กลอง) เมืองละโว้ (จังหวัดลพบุรี ในลุ่มแม่น้ำลพบุรี) เมืองคูบัว (จังหวัดราชบุรี) ในลุ่มแม่น้ำเมืองอู่ตะเภา (บ้านอู่ตะเภา อ.มโนรมย์ จังหวัดชัยนาท ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา) เมืองบ้านด้าย (ต.หนองเต่า อ.เมือง จ.อุทัยธานี ในแควตาดกแดด) เมืองชัยจำปา (บ้านชัยจำปา จังหวัดชัยนาทในลุ่มแม่น้ำป่าสัก) เมืองซิดชิน (อยู่ในจังหวัดสระบุรี) และบ้านคูเมือง (ที่อำเภออินทบุรี) จังหวัดนอกรวมทั้งพบเมืองโบราณสมัยทวารวดีอีกหลายแห่ง เช่น ที่บ้านหนองปรัง อำเภอเขาย้อย จังหวัดเพชรบุรี รวมทั้งหมู่บ้านในเขตอำเภอบ้านหมี่ และโคกสำโรง จังหวัดลพบุรี เป็นต้น

ชุมชนเมืองสมัยทวารวดีในภาคเหนือ พบที่เมืองจันเสน (ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ ลุ่มแม่น้ำลพบุรี) เมืองบึงโคกช้าง (ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี ในแควตาดกแดด ลุ่มแม่น้ำสะแกกรัง) เมืองศรีเทพ (จ.เพชรบูรณ์ ลุ่มแม่น้ำป่าสัก) เมืองหริภุญชัย (จ.ลำพูน ลุ่มแม่น้ำปิง) และเมืองบน (อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา)

ชุมชนเมืองสมัยทวารวดีที่อยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีเมืองโบราณสมัยทวารวดีอายุราวพุทธศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๘ อยู่ที่เมืองพระรถ (ต.หน้าพระธาตุ อ.พนัสนิคม จ.ชลบุรี ซึ่งค้นพบถ้วยเปอร์เซียสีฟ้า) มีถนนโบราณติดต่อกับเมืองศรีพะโล ซึ่งเมืองท่าสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ - ๒๑ (อยู่ที่ ต.หนองไม้แดง อ.เมือง จ.ชลบุรี ลุ่มแม่น้ำบางปะกง) ซึ่งพบเครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่น จากเตาอะริตะแบบอิมาริ อายุราวพุทธศตวรรษที่ ๒๒ และติดต่อกับเมืองสมัยทวารวดีที่อยู่ใกล้เคียงกันเช่นเมืองศรีมโหสถ (อ.โคกปีบ จ.ปราจีนบุรี) เมืองดงละคร (จ.นครนายก) เมืองท่าอุทัย และบ้านคูเมือง (จ.ฉะเชิงเทรา)

ชุมชนเมืองสมัยทวารวดีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้นจึงเป็นดินแดนของชนชาติมอญโบราณ มีศูนย์กลางที่เมืองนครปฐมโบราณ (ลุ่มแม่น้ำท่าจีนหรือนครชัยศรี) กับเมืองอู่ทองและเมืองละโว้ (ลพบุรี) ต่อมาได้ขยายอำนาจขึ้นไปถึงเมืองหริภุญชัยหรือลำพูน มีหลักฐานเล่าไว้ว่า ราว พ.ศ.๑๑๐๐ พระนางจามเทวีราชธิดาของเจ้าเมืองลวปุระหรือละโว้ (ลพบุรี) ได้อพยพผู้คนขึ้นไปตั้งเมืองหริภุญชัยที่ลำพูน ส่วนที่เมืองนครปฐมนั้นมีการพบ พระปฐมเจดีย์ ซึ่งเชื่อว่าบรรจุพระบรมธาตุของพระพุทธเจ้า เมื่อแรกสร้างมีลักษณะคล้ายสถูปแบบสาญจี ที่พระเจ้าอโศกมหาราชสร้างไว้ในอินเดีย เมื่อพุทธศตวรรษที่ ๓ - ๔ และมีการพบจารึกภาษาปัลลวะ บาลี สันสกฤต และภาษามอญ ที่บริเวณพระปฐมเจดีย์และบริเวณใกล้เคียงพบจารึกภาษามอญอักษรปัลลวะ บันทึกเรื่องการสร้างพระพุทธรูป อายุราว พ.ศ. ๑๒๐๐ (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานพระปฐมเจดีย์) และพบจารึกมอญที่ลำพูน อายุราว พ.ศ. ๑๖๒๘ (ปัจจุบันอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน)

สำหรับเมืองอู่ทองนั้นตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของแม่น้ำจรเข้สามพัน เดิมเป็นสาขาของแม่น้ำท่าจีน ซึ่งเปลี่ยนทางเดิน ด้วยปรากฏมีเนินดินและคูเมืองโบราณเป็นรูปวงรี กว้างประมาณ ๑ กิโลเมตร ยาวประมาณ ๒ กิโลเมตร มีป้อมปราการก่อด้วยศิลาแลง มีการพบโบราณวัตถุอายุสมัยปี พ.ศ. ๖๐๐ - ๑๖๐๐ จำนวนมาก นอกจากนี้ยังได้สำรวจพบแหล่งโบราณคดีที่สำคัญอีกหลายแห่ง เช่น แหล่งโบราณคดีที่โบราณสถานคอดช้างดิน ต.จรเข้สามพัน อ.อู่ทอง จ.สุพรรณบุรี พบเงินเหรียญสมัยทวารวดีเป็นตรารูป แพะ สายฟ้า พระอาทิตย์ พระจันทร์ และรูปหอยสังข์ บางเหรียญจารึกอักษรปัลลวะและพบปูนปั้นรูปสตรีหลายคนเล่นดนตรีชนิดต่างๆ เป็นต้น เป็นหลักฐานชี้ให้เห็นว่าเมืองอู่ทองมีฐานะเป็นเมืองสำคัญแห่งหนึ่งของอาณาจักรทวารวดี เมืองนครไชยศรีโบราณ ซึ่งอยู่บริเวณที่ตั้งของวัดจุฬาราม จังหวัดนครปฐม และพบคูเมืองโบราณรูปสี่เหลี่ยม ขนาด ๓,๖๐๐ x ๒,๐๐๐ เมตร มีลำน้ำบางแก้วไหลผ่านกลางเมืองโบราณออกไปตัดคลองพระประโทน ผ่านคลองพระยาแกง บ้านเพนียด บ้านกลาง บ้านนางแก้ว แล้วออกสู่แม่น้ำนครไชยศรี พบโบราณวัตถุสมัยทวารวดี

จำนวนหนึ่ง ซึ่งเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หลักฐานสำคัญของพุทธศาสนาสมัยทวารวดีนั้นพบที่ วัดโพธิ์ชัยเสมาราม เมืองฟ้าแดดสงยาง (หรือฟ้าแดดสูงยาง) อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ โกลีแม่่น้ำชี ได้ค้นพบเสมาหินจำนวนมาก เป็นเสมาหินทรายสมัยทวารวดี ขนาดใหญ่อายุราว ๑,๒๐๐ ปี มีอายุเก่าแก่กว่า สมัยนครวัดของอาณาจักรขอม ใบเสมานั้นจำหลักเรื่องพุทธประวัติโดยได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะแบบคุปตะ ของอินเดีย และได้พบเสมาหินบางแห่งมีจารึกอักษรปัลลวะของอินเดียด้วย

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้กล่าวถึงการสิ้นสุดของอาณาจักรทวารวดีไว้ว่า “พระเจ้าอนุ รุทรมหาราชแห่งเมืองพุกามประเทศพม่า ทรงยกกองทัพเข้ามาโจมตีอาณาจักรทวารวดี จนทำให้อาณาจักร ทวารวดีสลายสูญไป” ต่อมาอาณาจักรขอมหลังจากพระเจ้าชัยวรมันที่ ๗ สวรรคต ใน พ.ศ.๑๗๓๒ อำนาจก็เริ่ม เสื่อมลงทำให้บรรดาเมืองประเทศราชที่อยู่ในอิทธิพลของขอมต่างพากันตั้งตัวเป็นอิสระ ดังนั้นในปลายพุทธ ศตวรรษที่ ๑๘ พ่อขุนบางกลางหาว เจ้าเมืองบางยาง และพ่อขุนผาเมือง เจ้าเมืองราด ซึ่งได้พระนางสิขรเทวี พระธิดาขอมเป็นมเหสี และได้รับพระนามว่า “ขุนศรีอินทราทิตย์” พร้อมพระขรรค์ชัยศรี ได้ร่วมกันทำการยึด อำนาจจากขอม และให้พ่อขุนบางกลางหาว สถาปนาเป็น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ และประกาศตั้งอาณาจักร สุโขทัยเป็นอิสระจากการปกครองของขอม

อาณาจักรทวารวดีมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ประมาณ ๒๐๐ ปี จึงค่อยๆ เสื่อมลง พวกขอมขณะนั้น กำลังรุ่งเรืองก็ถือโอกาสตีเมืองทวารวดี ที่ละเมืองสองเมือง จนถึง พ.ศ. ๑๕๐๐ อาณาจักรทวารวดีก็เสื่อมลง และตกอยู่ในอำนาจของพวกขอม พวกขอมได้กวาดต้อนผู้คนไปเป็นเชลย นำไปใช้เป็นทาสทำงานต่างๆ จนถึง พ.ศ. ๑๘๐๐ คนไทยในหัวเมืองต่างๆ ในแคว้นสุวรรณภูมิ เช่น ลพบุรี อุทอง กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี ได้ ร่วมกันยึดอำนาจการปกครองจากขอมได้สำเร็จ แต่เมื่อนครปฐมได้กลายเป็นเมืองร้างไปเสียแล้ว เนื่องจาก แม่ทำจิ้น และแม่น้ำแม่กลองที่ไหลผ่านเมืองทวารวดีได้เปลี่ยนทิศทางใหม่ ไหลผ่านจากตัวเมืองไปมาก จนทำ ให้นครปฐม (ทวารวดี) เป็นที่ดอนขึ้น ไม่เหมาะที่จะทำไร่ทำนา ผู้คนจึงอพยพย้ายถิ่นไปอยู่ในเมืองอื่น